

Bevezetés

A Petőfi Kör pedagógusvitájának jegyzőkönyve elé bevezetőt írni kétszeresen is nehéz feladat.

A köznevelés és a neveléstudomány területén 1956-ban történtek a szakirodalom — és némi hatósági segédlettel a pedagógiai köztudat is — mintegy hibernálta. Míg más fontos viták, a közgazdasági vita, a filozófusvita, a történészvita, a sajtóvita problematikája évtizedeken át hol lappangva, hol felerősödve tovább élt, a pedagógustársadalom egykori nyilvános fellépését immár jó három évtizede a hallgatás csendje veszi körül.

1956 pedagógiai örökségének ezt az elsikkasztását nem utolsósorban az a körülmény is megkönnyítette, hogy e viták prominens szereplői — ismét más fontos tudományos és kulturális viták neves résztvevőitől eltérően — a forradalom leverése után úgyszólván valamennyien elszakadtak az általuk egykor olyan nagy szenvedéllyel képviselt ügytől. Akár továbbra is a közoktatás valamelyik periferiális területén dolgozhattak, akár rövidebb-hosszabb idő elteltével a börtönből szabadultak, fontos pedagógiai kérdést többé nem vetettek fel. Valamennyien messze elkerülték a köznevelésügy politikai vonatkozásait. Mit is tehettek volna mást a társadalmi életnek ezen a terrénumán, amelyik a posztsztálinista hatalom oly szoros, minden apró részletre kiterjedő ellenőrzése alatt állott? Ahol alig pár év múltán az állampárt legilletékesebb funkcionáriusa tájékoztatta az oktatási-nevelési intézmények irányításával megbízott megyei tanácselnök-helyetteseket és az illetékes osztályvezetőket, hogy az éppen akkor iskolába járó fiatal nemzedék már a kommunizmusban fogja felnőtt életét leélni, és hogy a pedagógusok százezreinek mindennapos munkáját ebben az összefüggésben kell ellenőrizniök. Miként folytathatta volna a küzdelmet a hazai közoktatásügy demokratizálásért, az oktató-nevelőmunka humanizálásáért a Petőfi Kör később külföldre menekült egykori résztvevője, Kemény István, vagy a forradalom után börtönbe kerülő Litván György, akinek felszólalásában ott izzott még a meghirdetett pedagógiai elvek, a hazug győzelmi jelentések és az iskolai élet valósága közötti ellentét mindennapos tapasztalásának fájdalmas élménye?

A Petőfi Kör pedagógusvitáinak megértését, objektív értékelését megnehezíti, majdhogynem lehetetlenné teszi továbbá, hogy az 1945-öt követő évtized pedagógiai valóságának feltárásával a tudomány még mindig adós. Nem egykönnyű megítélni, hogy ennek a mulasztásnak a felelőssége milyen mértékben terheli a hatalmat és milyen arányban az elmélet munkásait. Egyetlen jellemző példára utalunk. A „kompromittáltaktól” immár megtisztított, akkoriban egyetlen, az elmélet művelésére hivatott intézmény, a Pedagógiai Tudományos Intézet 1959-ben — nyilvánvalóan afféle „felajánlásként” a megelőző évek revizionista kártevésének felszámolása érdekében — a kutatás fontos feladatai közé iktatta „a legújabb idők, a népi demokratikus rend napjainkig terjedő pedagógiai fejlődésének tárgyalását”-t. A vállalkozás gyümölcseként 13 tanulmány látott napvilágot, — köztük olyan szerzőké is, akik 1956-ban még merőben másként látták az általuk képviselt intézménytípus sorának alakulását.¹ Az első kötet elé bocsátott előszó fogyatékoságként említi, hogy a kereken ezer lapos gyűjteményből hiányzik „az iskolai

oktató-nevelő munka gyakorlatának ... fejlődését bemutató tanulmány". Annál inkább szemet kell szúrnia, hogy a gyűjtemény 1965-ben megjelent, reprezentatív kötetű fejlesztett változata² előszavának még mindig hiányosságként kell regisztrálnia, hogy „a pedagógiai gyakorlatnak problémátörténeti feldolgozására” ezúttal sem került sor.

*

Márpedig lett volna rá idő. Legkésőbb 1953. júniusa után hozzá lehetett volna fogni. Nagy Imre kormánynyilatkozatán túl a *Köznevelés* 1954. március 1-jei számában megjelent emlékezetes KV-határozat szolgált volna útmutatással.³ Ez a dokumentum bevezetőben joggal utal a közoktatás demokratizálása előtt utat nyitó több intézkedésre: a 6—14 éves korú gyermekek egységes alapműveltségét szolgálni hivatott általános iskola létrehozására, a gimnáziumok hálózatának bővítésére, a munkás- és parasztszármazású középiskolai és egyetemi hallgatók számarányának tetemes növelésére. Ami pedig a területileg illetékes minisztérium és a pártvezetés elsősorban kompetens szervének mulasztásainak bírálatát, a köznevelés terén elkövetett hibák nyílt feltárására való törekvést illeti, ennek a határozatnak azóta sem akadt párja.

Leplezni sem próbálta a határozat, hogy a progresszív rendelkezések valóraváltásának feltételeit sorra nem teremtették meg. A határozat megjelenésekor hárommannyi általános iskolás volt, mint ahány gyermek a megfelelő korcsoportból 1938-ban iskolába járt, — ma sem tudjuk pontosan, hány tanteremben. Annyi viszont már akkor köztudomású volt, hogy a felsőoktatási intézményrendszer főként középiskolai épületek rovására bővült, a korábban nyolcosztályos gimnáziumokból kiszorultak a 10—14 évesek. Sok-sok általános iskolában három „műszak” váltotta egymást, és ez a rendszer fenyegetett — például — fővárosi középiskolákban is. Nyíltan szólt a határozat az oktatás tartalmi gyengéiről is: az anyanyelvi oktatás fogyatékoságairól, a nemzeti történelem és kulturális értékeink elhanyagolásáról, a hazafias nevelés háttérbe szorulásáról, a fejlődéslélektani szempont mellőzéséről. Világosan tükröződött benne annak felismerése, hogy a közép- és felsőfokú oktatásban részesülők szociális összetételének erőszakolt ütemű megváltoztatásával nem jár együtt a hátrányos szociokulturális körülmények között nevelkedett fiataloknak az eredményes tanulásra való felkészítése, hogy ezt szükségképpen a színvonal romlásának kellett követnie, és még számos egyéb, addig harsány sikerpropagandával leplezett fogyatékoságé. — Mértéktartó, a lehetőségekkel reálisan számot vető volt a határozatnak a távlati feladatokat tartalmazó fejezete is.

A csak némileg is tájékozott szakember számára már akkor is meglepő volt, hogy a neveléstudomány, az oktató-nevelő hatékonyságát biztosítani hivatott kutatások kérdését a határozat csak a fejlesztésük terén jelentkező feladatok oldaláról közelíti meg, és sajátos tapintattal nem szól azokról a torzulásokról, amelyeknek gyökere nem egyszer éppen az elmélet területén dolgozóknak a mindenkori politikai követelések túlteljesítésére, a hivatásbeli követelmények elárulására mindenkor kész szolgálalkúságában rejlett.

*

Az 1950. március 29-én kelt, „A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkájával kapcsolatos kérdésekről” című, méltán hírhedt párthatározatban többek között a következőket olvassuk:

„Olyan ütemben, amennyire csak gyakorlatilag megvalósítható, a tankönyvek, tanterv és tananyag sugározza a marxizmus-leninizmus ideológiáját, mely nem a szakismeretek és szaktudományok elhanyagolását, hanem elmélyültebb, korszerűbb, az összefüggéseket feltáró, tehát tudományosabb oktatását jelenti.”⁴

„Köznevelésünk hibáinak kijavítása elképzelhetetlen a több, mint 45 000 magyar pedagógus tevékeny részvétele nélkül.”⁵

Nem tudhatjuk, mennyiben volt őszinte a kitűzött feladatok ilyen távlatos megközelítése, vagy mennyiben volt eleve merő képmutatás. A minisztérium folyóiratának április 15-i számában közzétett határozatban megkövetelt tantervi koncepció negyedév múltán mindenesetre készen állt.⁶ Az egyes tárgykörök új tartalmi elemeit, új megközelítésmódjukat ismertető anonim közleményekből arról értesülünk, hogy — például — a gimnázium I. osztályának magyar irodalmi tananyaga már az 1950/51. tanévben Petőfi, Ady, Móricz Zsigmond, József Attila, Gorkij, szovjet irodalom + világirodalmi szemelvények;⁷ a történelemben végre megszabadulnak „attól a mesterségesen kitenyészett honfibútól, mely vélt nemzeti sérelmeinkből, szociális problémáink téves és megtévesztő felfogásaiból fakadt”;⁸ a természetrajz anyagában pedig *megtanulják* „az élet keletkezésének tudományos elméletét, az evolúció menetét és a természetátalakító micsurini biológia alapelveit”.⁹

A minisztérium Nevelésügyi Főosztálya pedig ugyanebben az időben úgy igyekszik a pedagógusokat „tevékeny részvételre” serkenteni, hogy nevelési csoportjának munkaközössége névvel bírál két „klerikális beállítottságú” óvónőt. Egyikük ugyanis a gyermekeket ebéd után nem fekteti le, másikuk nem lusta reggelenként a közeli községben templomba menni, felügyelet nélkül hagyott növendékei viszont elcsavarognak, és „csak este vetődnek haza kétségbeesett szüleikhez”.¹⁰

Ezekután méltán elvárhatók, hogy az 1954. évi határozat önkritikájára a pedagógia legalább ilyen gyorsan és erőteljesen reagál. Szó sincs róla! A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Főbizottságának 1954. június 12-i vitaülésén az elnök, Ágoston György neve alatt előterjesztett terjedős beszámoló messze elmarad az MDP KV helyzetértékelésének őszinteségétől, a hibákkal való nyílt szembenézés bátorságától. Inkább afféle önigazolás, semmint önkritika. A hazafiságra nevelés területén tapasztalható mulasztásokról említés sem esik, mintha a szerzők — az országban egyedülálló módon — Nagy Imre következetesen demokratikus oktatáspolitikai programjáról még csak nem is hallottak volna. Mafacsul ragaszkodnak az 1950-ben kijelölt úthoz, 1954 nyarán is Rákosi fel szólalására ügyelnek. A főbizottsági beszámoló összeállítói vagy valóban képtelenek voltak megérteni a határozat törekvését az addig elkövetett hibák legalább részleges korrekciójára, vagy pedig — és ez tűnik valószínűbbnek — ösztönösen, esetleg külső sugallatra már 1954. május-júniusában jelentőségének elsikkasztása állott szándékukban. A magyar közoktatás gyakorlata és problémái vizsgálatának szükségességét — például — nem kutatási tapasztalataikból vezetik le, nem is a határozatból, jóllehet abban szó szerint is olvashatták, hanem — „*mutando mutandis*” (sic!) „Lenin ragyogó megjegyzéseiből”. A vitaindítóhoz képest több hasznos kritikai észrevételt, megfontolásra érdemes javaslatot tartalmazott egyik-másik hozzászólás. Egészében azonban a vitáról megjelent, jó félszáz lapos közleményből¹¹ nem bontható ki a teendők koherens programja.

Sokkal inkább érzékelteti az 1954-es határozat felszabadító hatását, és a nevelésről való elmélkedés megújulásának reményével kecsegtetett az az ankétsorozat, amelyiken a Magyar—Szovjet Társaság Pedagógiai Szakosztályának kezdeményezésére 32 vidéki városban és 22 budapesti kerületben az iskolai közösségek kialakításának kérdéseit tárgyalták, majd 1955. január 10—11-én Budapesten rendezett konferenciával zárult. Az értekezleteken a felszólalók, egyre-másra magukévá téve a közösségi nevelésben rejlő értékeket, egyszerre csak — mertek őszintén beszélni! Egyaránt szóltak eredményekről és sikertelenségről. Évtizedek óta nem voltak a magyar pedagógia világában ilyen jó hangulatú, termékeny megbeszélések. De éppen életszerűségük, gyakorlatközeli voltuk folytán több felszólaló is érintette, hiszen az újságban is olvasta, a magyar nép életének ébredező „új szakaszát”. Ez éppen elég volt rá, hogy az akció eredményeit összefoglaló kiadvány, a bontakozó, immár nemcsak szovjet pedagógiai szövegek közvetítését célzó, az éledező magyar szocialista pedagógiai gyakorlat és az elmélet történelmileg páratlan összefogásából született mű terve — 1955. márciusának jelképes áldozataként — egyszer s mindenkorra elvetéljen. A szokatlan című periodika, a „*Tanuljunk a szovjet pedagógusoktól!*” 1955. február—márciusi számában közzölt, jól fésült szemelvények mégis őriznek valamit a megelőző néhány hónap oldottan termékeny eszmecseréinek hangulatából.

Az 1955. évnek a pedagógiában is eluralkodó eszmei dermedését mi sem jellemzi jobban, mint hogy a *Pedagógiai Szemle* (az 1950-es évek egyetlen neveléstudományi folyóirata, amelynek kiadását az Oktatásügyi Minisztériumtól ebben az évben a Pedagógiai Tudományos Intézet vette át) erről az egész országra kiterjedő, széles pedagógusköröket közvetlenül érintő akcióról semmi érdemi információt nem ad. Csak futólag utal rá az évfolyam reprezentatív közleményének szerzője, Székely Endréné is, az időpont megjelölése nélkül megemlítve, hogy az országos ankét „megmutatta a pedagógiai kutatók fokozott figyelmét a gyakorlati nevelőmunka alapvető kérdései iránt és a gyakorló pedagógusok széleskörű érdeklődését és igényét munkájuk elméleti megalapozására”.¹² Tanulmányának sokat mondó címe „A szovjet pedagógiai tudományos eredményeinek alkotó alkalmazása a magyar neveléstudományban”, és a minden kétségen felül jóhiszemű szerző a magyar pedagógia legutóbbi évtizedét áttekintő szemléjében (tényleg) egyetlen értékmérőt alkalmaz, a szovjet szakirodalomhoz való viszonyulást.

Ha Székelyné sok tekintetben elégedetlen is, a magyar neveléstudomány kötődése a szovjet pedagógiához olyan erős volt, a nyugati törekvésektől és a hazai történeti előzményektől való elzárkózás olyan radikális, a koalíciós évek eredményeihez való viszony olyan elutasító, de főképpen olyan mély volt a szovjet publikációkon túl kizárólag pártállásfoglalásokon tájékozódó pedagógiai elmélet és a mindennapok valósága között tátongó szakadék, hogy dermedtségéből még a XX. kongresszus okozta szellemi megrázkódtatás sem tudta egykönnyen kimotozítani. Ennek a tehetetlenségnek a leküzdésében a kulturális élet általános erjedését messze meghaladó mértékben kínált segítséget a Petőfi Kör, az elkövetett bűnök jóvátételét sürgető, a magyar szocializmus kibontakozását gátló torzulások kiigazítása érdekében fellépő fiatal értelmiségieknek ebben az időszakban legbefolyásosabb közéleti fóruma.

Ma már aligha lehet megállapítani, érvényesült-e ez a hatás az MTA Pedagógiai Főbizottsága 1956. május 19-i ankétján, ahol a résztvevők a második ötéves terv irányelv-tervezetének közoktatásügyi részletéről

folytattak vitát. A *Pedagógiai Szemlében*¹³ megjelent felszólalás-részletek visszafogottak, de egyértelműen jelzik az érdeklődés minőségi változását, a valóság irányában bekövetkezett fordulatát. Központjukban a pedagógusok és a tanulók munkafeltételeinek megjavítása áll. Keveslik a tervben előirányzott 4100 tanterem építését. Nyomatékosan felhívják az illetékesek figyelmét az abortusztörvény következtében ugrásszerűen megnőtt születési évjáratok elhelyezésének megoldatlanságára, az ún. Ratkó-gyerekek problémáira. Szeretnék a tervben legalább a háromváltásos rendszer felszámolását kimondatni. Érintenek elvi vonatkozású kérdéseket is. Elhangzik, hogy a tantervi reformot megelőzően „fel kellene mérni” a szocialista-humanista műveltség egész tartalmát, hogy a köznevelésügyben az öt–tíz éves időszakoknál nagyobb távlatokat kellene figyelembe venni.

A forradalmi eszmék érésének felgyorsulását — egyúttal, ha az időpontot tekintjük, a neveléstudomány viszonylagos késlekedését — jelzi azután a Főbizottság június 30-án megrendezett, a késő esti órákig elnyúló vitája. Az itt felszólalók közül többen már tételesen vitatják a dogmatizmus pedagógiai megnyilvánulásait, konkrétan bírálják némelyik szerzőnek a tudományos tisztességet sértő állításait. Ami pedig talán a leginkább jellemzi a Petőfi Körrel való szellemi rokonságot: sürgetik a tudomány területéről méltatlanul kizártak, elsősorban az 1950-es közoktatási határozat önkényes végrehajtása során eltávolítottak rehabilitálását és visszatérését. Ne feledjük, az időközben lezajlott történészvitán és filozófusvitán is felvetődtek az oktatásügy, mindenekelőtt a felsőoktatás területén 1949 óta elkövetett, a tudomány érdekeit közvetlenül sértő intézkedések, törvénytelenések!

*

A főbizottsági vitát követő nap reggelén, július 1-jén a *Szabad Népb*en megjelent az MDP Központi Vezetőségének a Petőfi Kört elítélő határozata. A kör vezetősége a már tervbe vett pedagógusvitát ezért kénytelen volt elhalasztani. A két kanikuláris hónapra visszatérni látszott a pangás időszaka. A valóságban azonban az őszre való felkészülés három területen is fontos állomáshoz közeledett.

— A Pedagógus Szakszervezet elnökségének égisze alatt és a Pedagógiai Tudományos Intézet akkoriban közvetlenül az elnökséghez kapcsolódó szakszervezeti csoportjának mérvadó közreműködésével felgyorsult a neveléstudomány művelőit egyesíteni akaró szakmai táborozás szervezése. Egy ilyen tábor terve a *Szovjetszkaja Pedagogika* egyik közleményéből megismert lengyel példa nyomán, még 1955 kora nyarán született. Bogdan Suchodolski, aki az az évi akadémiai közgyűlésen a Lengyel Tudományos Akadémia küldöttként vett részt, az MTA elnökének is figyelmébe ajánlotta a náluk „egy hónapig tartó tudományos konferenciák” eredményes voltát.¹⁴ A készülődés ekkor tehát már egy éve folyt-folydogált.

— A különböző egyetemeken és főiskolákon, valamint a Központi Pedagógus Továbbképző Intézetben és a Pedagógiai Tudományos Intézetben addig szétszórtnan folyó munkálatok koordinálására hivatott ötéves kutatási tematika is ugyanezen a nyáron állott össze. Megvitatására az MDP KV Tudományos és Köznevelési Osztálya augusztus 31-én aktív értekezletet tartott, amelyen Andics Erzsébet elnökölt. Ha jóval halkabban is, mint a júniusi főbizottsági vitán, kritikus felszólalásokra itt is

sor került. Az aktiva végül is egy héttagú bizottságra ruházta a feladatot, hogy a tervezeten tovább dolgozzék, és végleges formába öntése előtt a közel jövőben megnyíló tábor elé terjessze.

— A nyáron elkészült és a *Köznevelés* 1956. szeptember 1-jei számának mellékleteként megjelent, a pedagógusoknak útmutatásul, a tanévnyitó értekezleten való megvitatásra Jóboru Magda miniszterhelyettes „Közoktatáspolitikánk fő kérdései” című terjedelmes írása. Az MDP KV július 18—21-i értekezletén hozott határozataiból indul ki. A közoktatás területén jelentkező tennivalók megközelítésének érzékeltetésére elég a jelentős dokumentum egyetlen rövid szakaszát idéznünk:

„... látnunk kell, hogy azok a hibák, melyeket politikánkban 1950 után elkövettünk, pedagógusaink munkakedvét, fejlődését is károsan befolyásolták. 1953 júniusa után e téren is megindult kedvező fejlődést a XX. kongresszus előtt, különösen az 1955 márciusi párthatározat után, de még a XX. kongresszus után is sok ingadozás, bizonytalanság, az 1953 júniusa előtti nézetekhez és módszerekhez való viszonyulás nem engedte a maga egészében kibontakozni.”¹⁵

*

1956 nyarának elmúltával, szeptember 28-án, tehát szinte napra pontosan, egy hónappal az Andics Erzsébet vezette aktívaértekezlet után folyt le a Petőfi Kör első pedagógusvitája a Közgazdaságtudományi Egyetemen. Vitavezető Jóboru Magda volt, a DISZ Központi Vezetőségét Gosztanyi János képviselte. A vitaindító az idézett tanévnyitó eszmekörében mozgott, de annál vázlatosabb és visszafogottabb volt. Érződött rajta, az előadó semmiképpen nem szeretné a nagy előadótermet már a megnyitáskor zsúfoltságig megtöltő érdeklődők lelkének izzó paraszát lángralobbantani.

Ennek megállapításán túl csupán a rövid megnyitó néhány mozzanataira hívjuk fel a figyelmet. A torzulások kezdetét a tanévnyitó értekezésben megjelölt 1950-hez képest egy évvel korábbra, 1949-re helyezi, tehát nem a rossz emlékű közoktatásügyi párthatározat megjelenéséhez köti, hanem arra az időpontra helyezi, amikor az előző évben a totális hatalom martalékává lett közoktatáspolitikája súlya már az egész magyar iskolarendszer valamennyi intézményére egyaránt kiterjedt. Tárgyilagosan regisztrálja, hogy az MTA Pedagógiai Főbizottsága pár hónappal korábban elsőként kezdeményezett vitát a neveléstudomány helyzetéről és feladatairól a XX. kongresszus után megvalósulni látszó feltételek között. Azt is hasonló tárgyilagossággal állapítja meg azonban, hogy ez a vita még csak kicsiny és bátortalan lépés volt a helyes irányban. Tanulásként pedig a nevelés sokrétű valósága objektív vizsgálatának nélkülözhetetlen voltát emeli ki.

A Petőfi Kör első pedagógusvitájának neveléstörténeti jelentősége főként ebben rejlik. A vitáról felvett jegyzőkönyv az egyidejű pedagógiai valóság sehol másutt fel nem lelhető hű tükrét tartja a későbbi korok olvasója elé. Egy akadémikus kíméletlen őszinteséggel mutat rá a közműveltség demokratikus átalakításának megalapozása érdekében 1945-ben kormányrendelettel életre hívott általános iskola megvalósulásának elsikkadására-elsikkasztására és az oktatás terméketlen formalizmusának az egyetemeken is jelentkező megnyilvánulásaira. Az iskolai mindennapok közvetlen átélése, a pedagóguslét kietlen valósága tükröződik több, ma már szinte valószerűtlennek ható pedagógiai kultúráltságú fel-

szólalásban. Az általuk rajzolt képet hitelesítik más gyakorló fővárosi pedagógusok néha hosszadalmasan előadott, alkalmilag aprólékosnak tűnő panaszai is. Történeti szempontból nem érdektelen epizódja volt az ülésnek az 1949—1950 retrográd pedagógiai fordulatában aktívan részes Lázár György mentegetőzése, félrevezetésének elbeszélése.

Miként a Petőfi Kör összejövetelén általában, a szólásra jelentkezők sokaságának meghallgatására ezúttal sem futotta az időből. A folytatást a vitaelnöki tisztet betöltő Pataki Ferenc két héttel későbbre tűzte ki, nem tartván célszerűnek, hogy a küszöbön álló pedagógustanácskozás résztvevőinek távollétében kerüljön rá sor. Egyébként Pataki maga az ülés elején felolvasta a vitára meghívott, de betegsége miatt távol maradó Mérei Ferenc hozzászólását és ebben a pedagógusokhoz, a neveléstudomány és a nevelés munkáihoz intézett felhívását, amelyben meghirdette a szocialista felvilágosodás pedagógiáját.

A kép teljességéhez tartozik, hogy a *Szabad Nép* a következő napon rövid és meglehetősen érdektelen közleményben adott számot a vitáról. A *Szabad Ifjúság* szeptember 30-i számának beszámolója már címében is — „A DISZ szerepe az iskolában” — a történetek tökéletes meg nem értéséről tanúskodik. Hiszen, ha a DISZ-ről a vitában valami egyáltalán világossá vált, akkor az, hogy nemcsak az iskolában, de általában az iskoláskorú fiatalok életében nem volt említést érdemlő szerepe. Ha pedig alkalmilag mégis, az is inkább teher. Az akkoriban talán még a mainál is nehezkesebb pedagógiai sajtó később reagált. A *Köznevelés* október 15-i száma erősen megrövidítve, érdemüket tekintve azonban hűen közölte a vitabevezetőt és az elhangzott felszólalásokat. A közlemény előtt, nyilván nyomdatechnikai okokból a borítólapon belső oldalán, már olvasható volt a „Füredi platform”, a Balatonfüreden egyhangúlag elfogadott zárónyilatkozat és alatta a hatvan résztvevő névsora.

A Balatonfüredi Pedagógus Konferencia október 1-jei megnyitása erősen eltért a korábbi elképzelésektől. Az elnök, Tettamanti Béla oldalán az elnökségben a miniszter, Kónya Albert és Mérei Ferenc is helyet foglalt. Utóbbi felszólalásában abból indult ki, hogy a Függetlenségi Front lendületes, szocialista és nemzeti művelődéspolitikája a Rajk-perrel véget ért. Felszámolásának elvi alapja a dogmatizmusnak az a sztálini tétele volt, hogy a szocialista kultúra tartalmában szocialista, formájában — nyelvében, stílusában, a díszítő elemekben, tehát külsőségeiben — nemzeti. Példákkal bizonyította, hogy adott körülmények között nem is volt szükség magyar művelődéspolitikára, csupán a szovjet közoktatásügyi intézkedéseket kellett alkalmazni.

„Neveléstudomány és közoktatásügy kapcsolata, vagy általában államigazgatás és tudomány kapcsolata csak akkor lesz termékeny — mondotta —, ha eleven, vérbő tudománypolitikát tudunk teremteni, amely magyar és korszerű: saját gondolatainkból, vágyainkból, nemzeti célkitűzéseinkből fakad. Messzire előrevetített perspektívája a modern automatizált termelés felé mutat, s pillanatra sem téveszti szem elől a szocialista eszmény demokratizmusát és emberségét.”¹⁶

A megnyitó ülés plénuma Ravasz János javaslatára, amelyet egyébként már a Petőfi Kör előző heti pedagógusvitáján is előterjesztett, táviratilag hívta meg a táborozásra a pedagógiának azokat a prominens képviselőit, akiket a korábbi évek során a tudományterületről méltatlanul kiszorítottak: Földes Évát, Kiss Árpádot, Prohászka Lajost, Szemere Samut, Vajda György Mihályt, Várkonyi Dezsőt.

„A Füredi platform” címen ismert nevezetes nyilatkozatot a találkozó utolsó napján, október 6-án szintén plenáris ülés fogadta el. Majd, miután közösen meghallgatták Rajk László és társai temetésének rádióközvetítését, megtoldották a nagy ígérettel: „Soha többé semmiféle erő nem tántoríthat el bennünket az igazság, a magyar nép, a magyar gyermek ügyének bátor szolgálatától.”

A Petőfi Kör október 12-én folytatódó pedagógusvitájának egyik jellemző komponense érthetően a balatonfüredi konferencia eredményei felől való tájékozódás volt. Az elnök, Pataki Ferenc felolvasta az ott elfogadott zárónyilatkozatot. Hárman az aláírók közül beszámoltak a tanácskozáson történetekről. Elhangzott néhány, az iskolai oktató-nevelő munka áldatlan helyzetét ismertető újabb beszámoló. Más megnyilatkozások — így az iskola megsegítésére tett erőfeszítések akadályairól adott tájékoztatás, az iskolák és egyéb nevelőintézmények elkeserítő higiéniai viszonyairól szóló szakszerű információ, a lélektani kutatómunkát megbénító tudománypolitika bírálata és a Ratkó-gyerekek sokaságának befogadására képtelen óvoda helyzetének bemutatása — szélesebbé tették a korábbi viták tematikai spektrumát. A jövőre, az új tudományos-technikai forradalom támasztotta követelményekre való eredményes felkészülés sürgetése ezúttal is hangot kapott, de különösebb visszhangra nem talált.

Jellemző sajátossága volt ennek a pedagógustalálkozónak is, miként általában az 1956-os pedagógusvitáknak, hogy valójában itt sem volt vita. Szóhoz jutottak egyben-másban eltérő nézetek, de senki sem akadt, aki a szakmai közösség egységes ítéletével szembeállva az ötvenes évek közoktatáspolitikáját és ún. neveléstudományát védelmébe vette vagy legalább mentegette volna.

*

Az ellenhatás a forradalom leverése után sem vita, hanem — néhány tessék-lássék engedményen túl — ítékezés formájában jelentkezett. Pregnáns példa rá Kállai Gyulának, a frissen alakult MSZMP KB titkárának, művelődésügyi miniszternek az 1957. májusi országos pedagógus pártaktíván megtartott előadása. Jóllehet a Petőfi Kör fellépését általában elítéli, a pedagógusviták nem egyszer megrendítő tényfeltáró megnyilatkozásaival nem is próbál vitába szállni. Egyesegyedül Kemény István szeptember 28-i, nagyobb tanári szabadságot követelő felszólalását helyteleníti, de ezt is név említése nélkül. Annál élesebben ítéli el a füredi pedagógustábort, amelyet szerinte „a pedagógiai revizionizmus nyílt zászlóbontása” jellemez, valamint személy szerint Mérei Ferencet. Számára képtelenség az a követelés, hogy „a kultúrának tartalmában és formájában is nemzetinek kell lennie.”¹⁷ Míg Brusznay Árpád tanár, a Veszprém megyei Nemzeti Forradalmi Tanács később kivégzett elnöke elmarasztalásának mindössze két mondatot szentel, Méreit, a balatonfüredi tanácskozást, az ott jelentkező pedagógiai revizionizmust bekezdéseken át támadja. (Mellesleg a Balatonfüredi Pedagógus Konferencia rövidített jegyzőkönyve kézirat gyanánt 300 példányban jelent meg, ez az előadás 60 ezerben került forgalomba.

Kállai jeladása ellenére a pedagógusszakma 1957-ben végig hallgatott. A Balatonfüreden elhangzottak „kritikai értékelését” Ágoston György, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem pedagógiai tanszékének vezetője indította el, ugyanaz, akinek önkritikáját a Petőfi Kör 1956. október

12-i vitájának jegyzőkönyvében olvashatjuk. „Küzdjük le az ellenséges, revizionista nézeteket” című írása a *Pedagógiai Szemle* 1958. évi 1. számában¹⁸ látott napvilágot. A szakma mentségére szolgálhat, hogy ezen a hangon a vitát a továbbiakban senki sem folytatta. Becsületének védelmében még azt is megjegyezhetjük, hogy a Petőfi Körben vagy a füredi tanácskozáson mondottakat soha senki vissza nem vonta, bár az ott elhangzottak védelmére kelni szinte senki sem mert. Az viszont a tudományterület jövő fejlődése szempontjából méltán adhat okot aggodalomra, hogy 1956 pedagógusvitáit, ezeknek a vitáknak még az emléket is mindmáig mélységes hallgatás — afféle szellemi Sipka-szoros — dermedtő csendje veszi körül.

(1990)

Zibolen. Endre

Jegyzetek

- 1 Tanulmányok a magyar népi demokrácia neveléstörténetéből. Szerk. Dancs István és Simon Gyula. Bp. I. köt. 1961, Pedagógiai Tudományos Intézet. 329. l. II. köt. 1962, Országos Pedagógiai Intézet. 669 l.
- 2 Nevelésügyünk húsz éve. 1945—1964. Tanulmányok a magyar népi demokrácia neveléstörténetéből. Szerk. Simon Gyula. Bp. 1965, Tankönyvkiadó. 601 l.
- 3 A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a közoktatás helyzetéről és feladatairól. Pedagógiai Szemle, 1954. I—VIII. l.
- 4 Köznevelés, 1950. 212. l.
- 5 Uo.
- 6 Simonovits Istvánné: Az új tantervekről. Köznevelés, 1950. augusztus 1. 433—434. l.
- 7 Köznevelés, 1950. 456. l.
- 8 Köznevelés, 1950. 457. l.
- 9 Köznevelés, 1950. 459. l.
- 10 Köznevelés, 1950. 462. l.
- 11 A Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Főbizottságának vitaankétja a pedagógia tudományának helyzetéről és feladatairól. Pedagógiai Szemle, 1954. 396—451. l.
- 12 Pedagógiai Szemle, 1955. 361. l.
- 13 1956. 248—254. l.
- 14 B. Suchodolski: Beszéd a Magyar Tudományos Akadémia elnökénél az 1955. május 30-án tartott értékelő ankéton. Pedagógiai Szemle, 1955. 422—423. l.
- 15 A tanévnyitó értekezlet anyaga. Melléklet a Köznevelés 1956. szeptember 1-i számához. 1. l.
- 16 Balatonfüredi Pedagógus Konferencia 1956. október 1—6. (Rövidített jegyzőkönyv). Bp. 1957, Pedagógiai Tudományos Intézet. 29—30. l. A kézirat gyanánt megjelent jegyzőkönyv csak a plenáris üléseken elhangzott bevezető előadásokat és a hozzájuk fűződő hozzászólások (a vita) szövegét tartalmazza. Ezek az üléseken — a megnyitón elhangzott javaslatnak helyt adva — a résztvevők három témát: a tudánypolitika kérdéseit, a pedagógia alapvető problémáit és a neveléstudományi kutatás módszereit vitattak. Az augusztus 29-i aktivaértekezleten a konferencia elé utalt kutatási tervet fejezetenként szakbizottsági megbeszélések tárgyalták. — A konferenciáról felvett kivonatos jegyzőkönyv ezekre a megbeszélésekre is kiterjed, szövege sosem került publikálásra.
- 17 Kállai Gyula előadása az országos pedagógus pártaktíván. Melléklet a Köznevelés 1957. május 15-i számához. 14. l.
- 18 5—15. l.